

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XV-ik évf.

Január, Február. 1880.

I-ső füzet.

BOGÁTHI FAZAKAS MIKLÓS, XVI-ik SZÁZADI MAGYAR THEOLOGUS ÉS KÖLTŐ.

Bogáthi F. Miklós azon szabadelvű papok egyike, a kik 1579. Dávid F. elítéltetése után a tények hatalma előtt meghajolva, az új unitárius egyházszerkezeti és hitzikket aláírták ugyan; de belső érzéseket s meggyőződéseket elhallgatni nem tudván: a hitújítók (innovátorok) megbüntetését rendelő újabb törvény ¹⁾ s a fejedelemhez tett besugások következtében gerendi papi állomását elhagyta s Alsó-Magyarországra, Baranyába menekült, ott a hiveknek prédikálva és írva, theologiai munkásságát folytatta; azután Erdélybe visszajött, különböző unitárius főuraknál és eklézsiákban szolgált, s később a tényleges új helyzetet nyilván elismerve, kolozsvári prédikátorrá választatott, a hol pályáját tisztességben s egyházát és a nemzeti irodalmat mint theologus és költő mindvégig híven szolgálva végezte be.

Az üldözések ama korszakában élt unitáriusok személyes és hivatali viszonyairól kevés adat maradt fenn. S oly félt és gyűlölt hitfelekezet bárminő érdemü férfiaról, a minők a mi hitelődink valának, ki jegyzett volna fel kivált jót? Hisz ma — háromszáz év után is — lenézetés és mellőzés sorsunk. Hát még akkor! . . . Egyet azonban nem voltak képesek tenni sem a hatalom, sem ellenfeleink: azt, hogy munkásságuk nyomait az

¹⁾ Megértettük kegyelmes Urunk — mondják Erdélynek 1579. octob. 21—24.

Thordán országgyűlésen együtt volt Rendei I. t. czikkökben — te Nagyságod tanácsabeli fő személyek által közinkbe küldött propositioját minden rendibe, hol te Nagyságod mindeneknek előtte adja előnkbe az religióbeli naponként való innovatit, ki ennekelőtte közönséges statutumból és edictumból meg volt tiltva, mely ellen mostan is mind privatus és mind egyházi személyek nem szűnnek suttogásokkal megcsendesülni: végeztük azért, hogy a kik innovatoroknak találtathatnak, az előbbi articulusok szerént büntetessenek.“ Erdélyi Országgyűl. Emlékek. III. köt. 1877. 142. l.

irodalmi emlékekből kitöröljék. Az unitáriusnak értelmességében, munkásságában s takarékoságában állott érdeme, ereje s önérzete akkor is, mint most. Az a föld, a melyen ő élt, keze által szorgalommal volt megmivelve; azt a kört, melyben mint polgár és hitfelekezeti tag munkálkodni hivatva volt, betöltötte tisztében hiv eljárás által; az a talentum, mit neki Isten adott s iskolái alaposan kifejtettek, nem volt nála eltemetve, de azt bőv kamattal sokszorozta a nemzeti irodalom és műveltség javára. Műveiket kinyomatni a behozott előleges könyv-vizsgálat miatt tilos volt, de az ifjúsággal s tudni vágyókkal közleni és elolvasni nem; sajtó útján nem terjedtek eszméik, de kézirataik szorgalmas lemásolása által igen; lefoglalták tiznél, de fenmaradt egynél-kettőnél. Erős bizonyíték ez amaz igazság mellett, a mi a meggyőződésök szerint élőkre és cselekvőkre nézve isteni vigasz: hogy nem kell félni azoktól, kik csak a testet ölik meg, mert a lelket meg nem ölhetik.

Ez volt sorsa azon férfinak s nagymérvű munkásságának, kinek nevét az olvasó e sorok élén látja. Irodalmunkban maig három Bogáthi Miklós ismeretes. Egyről a heidelbergi egyetemi tanulókról 1786. kiadott névsorban ez van följegyezve: Bogáthi Miklós 1589. kolozsvári = „Nicolaus Bogáthi Ao. 1589. Claudiopol.“¹⁾ Katona két Bogáthi Miklóst látszik ismerni, s ily jellemző megjegyzést tesz róluk: „Bogáthi Miklós arianus pap (Erdély akkori alkotmánya szerint: unitárius), adott ki ily című könyvet: *Szép historia*, Kolozsv. 1577. sat., (hátrább bővebben lesz róla szó). Volt — ugymond — egy más hasonló kereszt- és vezetéknevű s egykoru jeles költő is....“²⁾ Bod Péter egy Bogáthi Miklóst szent-demeteri unitárius papnak ír, a ki a: *Szép historia* sat. című munkát írta, tulajdonképen Plutarch után fordította magyar nyelvre stb. Neve a versek első betűjében van megírva. Írt volt magyarázatot a *Mennyei Jelenések Könyvére* is, de ez kéziratban maradt.³⁾ Benkő is csaknem szó szerint ezt hagyta róla írva.⁴⁾

¹⁾ Wessprémi . . . . Succincta Medicor. Hung. et Transylv. Biographia. Centuria Tertia. Dec. I. et II. Tom. IV. Viennae, 1787. 465. l.

²⁾ Katona, Hist. Crit. Reg. Hung. Stirpis Austriacae. Tom. IX. Ordine XXVIII. MDCCXCIV. 839. l.

³⁾ Magyar Athenász . . . . 45. l.

⁴⁾ Transylvania Generalis. Tom. II. MDCCLXXVIII. 464 l.

Egy százsz kutfő-gyűjteményben ¹⁾ egy harmadik Bogáthi is jő elé. „Bogáthi Miklós egyike volt — ugymond — a kik a Socinianismust (Erdély akkori alkotmánya szerint: Unitárius hitvallást) Erdélyben a XVI-ik században legelőbb tanították, szent-demeteri pap, tanított a thordai iskolában is — mint maga írja ²⁾; de ezt nem kell összetéveszteni ez időbeli egy más Bogáthi Miklóssal, a ki nemes volt s jeles görög és latin költő, 1592-ben Paduában tanult, később fegyvert fogott s 1603. a Székely Mózes fejedelem fővezérlése alatt Brassó mellett vívott csatában elfogatván: magát kiváltotta ugyan, de sebeiben nemsokára meghalt... Ezután a pap Bogáthinak ismeretes öt magyar verses költeményét sorolja elé....“ ³⁾ Fosztó Uzoni István, unitárius egyháztörténetíró is azt írja Bethlen Farkas után, hogy egy Bogáthi Miklós kolozsvári Senator volt ⁴⁾, s a Székely Mózes imént említett harczában Ráduly vajda táborából valók által elfogatván, a brassóiaknak 3000 frt váltságdíjért adatott ki, de pénzen megváltott életét kevés nap mulva sebei miatt elvesztette. Ráduly vajda, halála után is fel akarta őt akasztatni, s csak Brassó legelőkelőbb polgárainak kérése mentette meg a gyalázattól...“ ⁵⁾

Ezek szerint az egyik Bogáthi neve: Bogáthi Fazakas Miklós; így jő elé az emlékiratokban és az általa irt mnnkák verseinek kezdetén; a másik Bogáthi az, a ki 1589-ben a heidelbergi, 1592-ben a páduai egyetemen tanult, de a kinek én semmi művét, sem élete történeteit nem ismerem, latin és görög költészetéről szóló bizonyítékokat nem láttam, s hogy Kationa és az említett százsz kutfő-író — ha azt tartják kitünő költőnek — minő alapon teszik, tudni nem lehet, mert ők forrást nem neveztek meg. Ezt történelmi igazságnak venni, vagy hogy belőle mi igazság, mi föltevés — megismerni nem lehet. De még tévesebb a Fosztó Uzoni megjegyzése. Bethlen Farkas

¹⁾ Siebenbürgische Quartalschrift. Sechster Jahrgang. Hermannstadt, 1798. 159—163. ll. Horányi is elősorolja. A II. cikkben róla többet.

²⁾ Hogy Thordán írta, tény; de hogy mint pap vagy rector? ez még nincs tisztázva.

³⁾ Szép Historia sat. alább egyenként ismertetve lesznek.

⁴⁾ Bethlen Farkas azt írja, hogy Bogáthi Miklós ex Ordine Senatorio volt; ez nem a kolozsvári tanácsosság, mint Fosztó Uzoni véli, de inkább a fejedelmi tanácsi tagságot jelenti.

⁵⁾ Fosztó Uzoni István Unitárius Egyháztörténete I. köt. 342., II. köt. 10—11. lapjain a székely-kereszturi algyrnasium példánya szerint.

tudósítása szerint a Brassónál elesett Bogáthi Miklós Erdély egyik főrangu nemzetségéből való volt, testvérével Bogáthi Menyhérttel Görgény várának ura, rokon a hatalmas Kornisokkal és Székely Mózes fejedelemmel; követségeket viselt, a fejedelmi tanácsban ült, elébb Báthori Zsigmond kíséretében, majd Székely Mózes hívei közt teljesített fontos országos küldetéseket, mint évekig a legkitünőbb államférfiak egyike. Az lehető, hogy volt a kijelölt években külföldi egyetemeken — az erdélyi nemesség között dicséretes szokás volt ez akkoriban — de hogy kitünő költő vagy theologus lett volna, arra bizonyítékok nincsenek: Báthori Zsigmond, Mihály vajda és Bástia kora erre nem volt alkalmas időszak.

Egy Bogáthi Miklós két nagy költészeti értékű kézirati műben így fordul elő: *Bogáthi Peljdes Miklós*, korának kitünően jeles theologusa. Ha Katona és az említett szász kutfő-író tán ezt értik s az egyéni ugyanazonosságot kimutatták volna, állításuk indokolt lenne; mert azon két mű, melynek homlokán e név eléjő — a mint hátrább kimutatom — valóban kitünő terméke a XVI-ik század magyar bibliai költészetének. De ez nem lehetséges, mert mindkettőnek keltét maga az író meghatározta. ¹⁾ Az elsőnek végsorai ezek:

„Thordán keseredék, az kj ezt gondolá,
De nagy dőghalálkor eszébe forgatá,
Székely földén végzé és Magyarinak adá,
Ezerötszáz nyolczvanhat esztendőben irá.“ ²⁾

A másodiknak utolsó vers-szaka szintén ily határozottan állapítja meg a szerzés évét:

¹⁾ a) PARAPHRASIS LIBRI JOB secundum probatissimam haebraicorum Exemplarium veritatem hungarica Melodia expressa. Autore sapientissimo Theologo Nicolao Peljdis Bogathio. . . Scripta in Zent-Ersebeth, Anno 1607. 22. Decembris. Hogy itt csak másolás forog fenn, mutatja a cím, mert az író magát így dicsérni nem szokta, de kiténik alább a mű végén levő vers-szakból is.

b) Psalterium Daujdis Carmine Hungarico redditum per Nicolaum Bogathium Virum Clarissimum, Theologum nostri temporis non postremum. Scriptum in Zent Ersebeth, Anno 1608. 12-a Januarij. Én az előbbi indokoknál fogva 1608-at itt is nem a szerzés, de a másolás évének tartom.

²⁾ Ezután van a bezárás: Regj Seculorum immortalj, inaspectabilj, soli sapientj Deo honor et gloria in perpetua secula. Amen. 12-a jan. 1608. in aula Zent Ersebetina.

„Imreh herczegh Emlékezetj napián,
Fél kedvvel irám Erdélyben Soos-Thordán,
Niolezuannégyben az ezer ötszáz után.
Féljen Istent mjnden ez ének után.“¹⁾

Összevetve ezeket a másolási munka elkezdődési idejével, valamint azt is figyelembe véve, hogy a későbbi évi mű áll a Codexben elől: alig hiszem, hogy kétség foroghasson fenn az iránt, hogy az 1607. és 1608-ik év nem a szerzés, de a másolás évét jelöli.

Ezen 1584. és 1586-ban a Peljdes előnevű Bogáthi által irt két műnek szerzője a külföldi egyetemeken 1589. és 1592. tanult Bogáthi Miklós — akár ugyanazon egy, akár két személy volt — nem lehetett, valamint nem lehetett az 1584. és 1586. évekre eső korszaknak kitűnő költője és theologusa is; hanem vagy egy harmadik Bogáthinak kellett lenni, a kinek e két műven kívül egyéb műve eddigelé nem ismeretes; vagy a közeli emlékiróktól ismert unitárius pap Bogáthi Fazakas Miklós volt.

Vizsgáljuk meg az erre mutató bizonyítékokat. Első és legfőbb bizonyíték az, hogy az unitárius pap Bogáthi Miklós — a mint mindjárt látni fogjuk — számos theologiai műve címében használta a P. betűt, így: NICOLAUS P. BOGÁTHI, a mi kétségen kívül a Peljdes patronymicumot jelenti, s a némely művében eléforduló: Fazakas-sal egészen egyértékű. Ha az imént megjelölt két nagy mű az övé, akkor költő-volta igazolva van, s csak theologusságára kell bizonyíték. Erre nézve pedig Fosztó Uzoni István, a mult század közepe után irt Unitárius Egyháztörténetében igen fontos adatokat jegyzett fel. . . . „Bogáthi Miklós — írja ő — Dávid F. elítélte-
tésekor Udvarhelyszék Főkirálybirája, Balássi Ferencz, gazdag és hatalmas unitárius főúr szent-demeteri udvarában volt prédikátor. Ugy látszik, hogy mind Fejérváron, mind Kolozsvárratt az unitárius hitvallásnak újonnan szövegezett hitcikkéhez meggyőződését adta, de csakhamar kitűnt, hogy az kényserített volt. Nyomozást indittatván a fejedelem a fenemlített s régibb törvények alapján az ily érzelmű papok ellen, Bogáthi Gerendről — úgy látszik, hogy ekkor itt volt pap —

¹⁾ Ezután van a berekesztés: Laus sit Deo omnipotentj Amen. 16-ta febru-
arij 1608 in Zent Ersebeth.

1582. május havában a Baranyaságba menekült, a hol Kárádi Pál unitárius püspök megyéjében, valamint különösen Pécssett, a Skaricza Mátéval volt theologiai vitájáról híres Válaszuti Györgynél tartózkodott, s több egyházi művet dolgozott. Onnan azonban ismét előbbi erdélyi pártfogójához jött vissza, nála négy és fél évig prédikátorkodott s az Uj szövetség-ről magyarázatokat adott ki, mely nyomozódásai és huzamos tanulmánya által a Krisztus imádása szükségessége felől meggyőződvn, utoljára (ez 1588-ban lehetett, mert 1586—87-ben még Szent-Pálon, pártfogója Kornis Farkas udvarában lakott, s egy művét neki, mást ugyan odavaló Forró Jánosnak ajánlta), Hunyadi Demeter unitárius püspök plebánossága alatt volt kolozsvári egyik prédikátor, mint már fennebb volt érintve. Bogáthi a Palaeologus Jakab Menyei Jelenésekről irt latin magyarázata alapján¹⁾ ugyanazon tárgyban magyarul egy rövid munkát dolgozott, azt Balássi Ferencz pártfogójának ajánlta, annak előszavában maga beszélvén el Dávid F. elítéltetésekor s későbbi bujdosása idejében saját élete történeteit s theologiai munkálkodását szintén magyarul, melyet egy sajtóságos szép magyarságáért, mint a vele történetek hű és igaz előadásáért szó szerint közölni érdekesnek és tanuságosnak látom.

„Nemes Vitézlő Balássi Ferencz, Udvarhelyszék Főkirálybirájának — így kezdődik az — az Ujj Jerusálembeli nemes örökséget s részt kívánja istentől N. P. B. Hét esztendeje mulék ez nyáron (1585), hogy az tanitók czirkálása és hamis vád és patvar miá, kivel Fejedelmünket s Tanácsit rám, Trauzner Lukácsra s Jakab Bernádra haragitották vala, Gerendről én Baranyába szaladék, hol az Atyafiaknak 1. Az Apostolok leveleit üdő rendi és értelme szerént a nekem nyujtott kicsiny ajándék szerént megmagyaráztam. 2. Az Apocalypsis ötvenegy cikkelybe, vagy articulusba foglalám, szintén summálám oly magyarsággal, hogy csak Biblia olvasás kellene hozzá, ha ki prédikációkra osztani s ujjítani

¹⁾ Palaeologus ezen művének czime: *Commentarius in Apocalypsim, operosus et diffusus Helcionibus* 25. Decembris 1574. MS. Erre a később oly nagy hírű Enyedi György magasztaló Epigrammot irt ugyanazon évben. Fosztó Uzoni Unitárius Egyháztörténete I. köt. 507. l. a sz.-kereszturi algymnasium példánya szerént. Lásd: *Jacobus Palaeologus. Eine Studie sat.* Wien. 1873.

akarná e könyvet. 3. Azután im negyed esztendeje, hogy kegyelmed előtt végig magyarázám a mennyei jelenésekről irt könyvet, tanuságokra osztván. Mikor középben volnék, ime hát hire ment Tömösvárra a jámbor vén Kárádi Pálhoz, a Tömösvári Szentek Tanítójához és az Alföldi Szentek oszlopához, ki ír rolla, hogy nem tetszik, hogy mindent meglötnék magyarázok, valami benne van, melyet én nem mondtam. Azért 4. Irék alkalmas hosszú levelet e Kárádi Pál Uram hosszú leveléhez képest az Apocalypsisről, mit magyarra fordíték s úgy küldtem néki; de mássa nem volt a Levélnek, nem tudom, mint jutott a Vásárhelyi Atyafiakhoz is, kik örmest olvasták s köszönték nekem ¹⁾. Ez levelemre Kárádi Pál Uram harmadfél esztendőre felele meg egy könyvvel, ki nálam van, kiben tetszik, hogy sokat az én levelemben vagy nem értett, vagy nem tudom, mi okon, különben említ, hogy nem én irtam. De szidalmazás és arczázás elég van benne, a m a z h a r m a d n y á r b e l i k é t e l e n c o n s e n s u s m i a t t ; de inkább hiszem azért, hogy mértem én különböző értelemmel magyarázni az Apocalypsiszt, hogysem ő magyarázta 600 árkus papirosan, (a mint írja), kit én másfél árkusra summáltam vala még jó magyarsággal Baranyában. Nem felelék meg a Kárádi Pál könyvére, minthogy nem olvashatja el, a mint írja, kezem irását; az előbbit is mással olvastatta, sokat nem értett benne, hanem a szidalomra — 5. mint vén embernek fiakor utisztességgel feleltem meg. 6. Egy esztendőn pedig munkálkodtam a Jézus Krisztus historiájában, kit Uj frigy könyvének hívnak. . . Ezt pedig az Apostalok irását osztottam hét részre, melynek hata a négy historicus irásában: Mátéban, Jánosban, Lukácsban, Márkusban, kivel bizonyítják azt, hogy Messiás volt a Jézus. E bizonyságok vagy erősségek közt negyedik a prófétálás, s hogy ezen negyedik részt magyaráznám irásomban, mely azonos az Apocalypsis-szel, gondolám, hogy 7. egy munkával s egy időben a községek a Krisztus jövendöléseit magyaráznám prédikálva Honnyomban, az Apocalypsiszt magyaráznám irásommal az is-

¹⁾ Fosztó Uzoni megjegyzi, hogy nem tudja, Maros- vagy Makó-Vásárhelyt érti a szerző? mert ő mindkét helyen ismeretes volt s unitárius eklézsia is létezett.

tenes Szenteknek s tanulóknak hasznokra. Minthogy azért kegyelmed kenyerén, vizén éltem az ötödfél esztendőben: értsék, ki szárnya alatt nyugodtam a pokol időben s lássák vallásom felől értelmemet is s kegyelmed gazdálkodásáért való köszönetemet. Légyen isten kegyelmeddel.“

Eddig az ajánló-levél. Azonban maradtak fenn emlékeink arról — írja tovább Fosztó Uzoni — hogy Bogáthinak volt s Baranyában is irt itt még nem említett több munkát; így Erdélyben Gerenden léte alatt 1582. 1. A Törvényről XX tételt ¹⁾, 2. A Szent Lélekről az igazság kinyomozására XXVIII tételt ²⁾, 3. valamelyik egykoru írónak prédikációjára szintén irt tételeket ³⁾, melyek végén így szól: Ugy tetszik nekem, hogy azon törvényszerű rend és igaz történeti értelem, a melyben az új szövetségnek más helyei is ismertetnek, ez írás és buzdítás indokaiul szolgálnak, mert itt az ige tisztán prófétai értelemben áll. Ezután három szabályt állapít meg arról: miképen kell idézni az ó-szövetségi helyeket az újban? azoknak egyeztetésére XX helyet idéz és az általa felállított szabályok értelmében megmagyarázza; de ezeken neve nincs kitéve. 4. Bogáthinak Fosztó Uzoni által följegyzett utolsó műve: Szent Dávid Soltárinak fordítása, melyek az időbeli Historiák értelme szerint különb-különb Magyar ékes nótákra, az isten gyüleke-

¹⁾ De Lege. Theses XX. N. P. B. 22. apr. 1582. Msptum in Gerend.

²⁾ Theses ejusdem de Spiritu S. XXVIII. Quaerende veritatis causa. Msptum 5-a jul. 1582. Quinqueecclesijs.

³⁾ Theses N. P. B. ex Concione nescio cujus, (Fosztó írja) quae vocatur Epistola ad Hebraeos. Bogáthi e művének nyomosabb ismertetését adja Fosztó Unitár. Egyháztört. I. köt. 262—63. lapjain, hol így ír róla: Jelesek Bogáthinak Válaszuti Györgyhöz irt XVI tételei, melyeket a zsidókhöz irt levélből dolgozott, melyek közül a 3-ik tételben a Krisztus imádását világosan tanítja. I. tétele ez: Jézus. Isten fia, több és nagyobb, mint a proféták (Sid. 1. fejt. 3. 5. 7. v.), az angyalok, Mózes, Áron és a Lévi nemzetség bármely főpapja, nagyobb Ábrahámnál is. Ha Jézus egy felsőbb értelemben nagyobb azoknál, akkor Istennek fia volt, az most és lesz ezután is (1. fejt. 1. 13. v.) II. tétel: Jézus nagyobb a profétáknál. Itt szerző az első tételben levő állítását rendre veszi s mindeniknek igazságát szentírási idézetekkel bizonyítja be s végre azon nézetét fejezi ki, hogy tehát Jézust bizonyos módon és formában imádni kell. Irtam — ezek zárszavai — kedves öcsém és különösen kedves barátom, Válaszuti György kedveért. 1582. jún. 22. Pécsen.

zetének hasznára és lelki épületire formáltattak és fordítottak Bogáthi Miklós által. ¹⁾

Bogáthiról Fosztó Uzoni is a Székely Mózes harcában elesett Bogáthit illető észrevétellel zárja be tudósítástételét, megjegyezve, hogy ha a zsoltár-író és a harczon elesett Bogáthi nem egy személy, lehetett a Kolozsváratt 1592. elhalt Bogáthinak fia. Ez azonban oly föltevés, a minek — a mint kimutatam — történeti alapja nincs, s feltűnő, hogy Fosztó ily föltevés mellett mégis a pap Bogáthi művei közé sorozza ezen Soltár-fordítást. Erről hátrább több szó lesz.

Ez a kérdés történeti állása a theologus Bogáthira nézve. Vizsgáljuk meg már most a költő Bogáthi Miklóst illető emlékeket.

Első, eddig ismeretes Bogáthi-féle mű e tanköltemény: SZÉP HISTORIA a tökéletes asszonyi állatokról, mely Plutarchusból fordítatott magyar nyelvre. Nevét (Bogáthi F. Miklós) a vers-szakok első betűi mutatják. Irta 1575. Hol? Nincs megjelölve, valószínűen Thordán, mert a következőt 1576. ott írta s ebben is városi hölgyekről szól. Nyomatott Kolozsváratt. 1577. E költeményében felhossa serkentő például a phoeniciai és thyrhhenumi nőket, a miletusi szüzeket, Lucretia nemesen tragicus történetét; azután rátér a kora és városabeli magyar nőkre, megrójjá azok sokbeszédü csacskaságát, fényűzősöket, szüzetlen magaviseletét; mondja, hogy szándékozott nőszülni, de a mint körülnézte városa hölgyeit, elijedett tőlük. Pár vers-szakot költészete jellemzéseül idézek.

Egy helyen így ír:

Városunkban egyszer szándékom vala,
Leánynézni a minap mentem vala,
De nem tetszék egyelőbe az pártá —
Ebhez jöjjön az ebadta leánya.

Más helyen:

Megnézném ha tőletek én nem félnék,
Ti természetetekről irnak sok bölcsek.
Engem olyigen megismertettetek,
Hogy leányt keresni itt majd nem merek. . . .

— — — — —
— — — — —

¹⁾ Fosztó Uzoni Isván Unitárius történelme I. köt. 340—342. II.

A házasság kötele, szeretete
 Sokaknál csak addig tart, mig ura pénze,
 Avagy mig élete jó szerencséje.
 Ezeknek régi példát mondok éltékbe...

Költeményéből ez erkölcsi tanuságot vonja ki:

Boldog házasságnak én azt vélem,
 A hol tarthat vénségig a szerelem;
 Ha melyiket elébb kiviszi isten,
 Ha jámbor, maradjon holtig özvegyen.“¹⁾

Második műve történelmi elbeszélő verselés: A z ötödik része Mátyás király dolgainak mind halálaig. Ad Notam: *Arpád vala főkapitányunk*. Irta Thordán 1576. Nyomatott Kolozsváratt 1577. Neve: (Bogáthi F. Miklós) a vers-szakok első betűiben van kifejezve, valamint latin versben irt előszavában is. Hogy Thordán írta, ajánló-levelén kívül, (a miről a II-ik cikkben lesz szó) két vers-szakából is kitűnik: 1) ott a hol a Mátyás történetét, 2) a hol egész művét végzi. Az első ime ez:

„Itt vége legyen Mátyás király dolgában,
 Ezer ötszáz hetven hatban ezt irám,
 Szinte Mátyás király halála napján.
 Gondolom, tudjátok, végeztem Thordán.

A nyolczadik vagy utolsó részben másodsor is rátér s megmondja: hol s mily körülmények közt írta e művét:

„Thordán, Szaniszló Szent Mihály más napján
 Ezt irám ezer ötszáz hetven hatban,
 Magyarok változásit olvastomban,
 Igen koplalva, valék nagy haragban.“²⁾

Harmadik műve szintén kötött beszédü történelmi elbeszélés: A nagy Castriot Györgynek sat., kit a török Skanderbegnek hívott, ki Hunyadi Jánossal kétfelől vitt a törökre, különb-különb csodaszerencsével vitézi dolgainak historiája hat részben. Az első rész Nótája: *Jollehet nagy sokat szoltunk Sándorról*.

Ötödik rész Nótája: *Sok csodák löttek jó Magyarországhban*.

¹⁾ Magyar Nemzeti Muzeuumban.

²⁾ „ „ „ „

A hatodik rész Nótája: *Sok csodák közül halljunk egy csodát.*

Neve: (Bogáthi Fazakas Miklós) itt is a versek kezdő betűiben van adva, valamint ajánló-levele végén is e szavakban: *Bogathius condebat.* Költészete jellemzése végett adom az első és utolsó vers-szakot.

Az első im ez:

Ki hallott Sándornál hatalmasb Urat?
Jó szerencséjének nem tudják mását.
A vitézlő népnek hagyja nagy példát,
Minden erre néz már, ki birja magát. . . . .

Legutolsó vers-szak:

Régi jó dolgok forgának eszemben,
Török fegyvere mint hatott földökben,
Szent-Gál hetében irám ezt Tötörben, ¹⁾
Ezer ötszázban és hetvenkilencben.

E művét Szalánczy Lászlónak ajánlta, a ki hihetően Tötörben birtokos volt, az akkor hatalmas Szalánczy nemzetségből. Bogáthi ott vonulhatott meg, a mig Dávid Ferencz véres tragoediája lejátsszatott. E mű előszavában jelenik meg legelőször a *Peljdes* szó, az ő nevével egy fogalmi kapcsolatban, e vers-szakban:

Inlyte, Peleides, tibi Ladislæ Szalánci,

Nicolaus patrio carmine facta refert. . . ²⁾ Ezt a művet 1592. átnézve s megigazitva másodszor is kiadta.

Negyedik műve ily czimű tanköltemény: *E világi nagy sok zürzavarokról való Ének. A Toldi Miklós éneke nótájára.* Irta 1586. Székelyföldön, a mint egy hátrább ismertetendő művéből ki fog tűnni, Homoród-Szent-Pálon, de csak 1591. nyomatta ki Kolozsváratt: *Apollonius királyfi* czimű műnek a végén. Nevét a versek kezdő betűi mutatják, a mit azonban e latin hatlábu vers-pár is részben magában foglal:

Orbe quod in toto fit, tibi Ladislæ Torotszkai,

Arbitra tanquam obiens tibi Musa Bogathia monstrat. . . ³⁾

¹⁾ Sok nagybirtokos által lakott falu Dobokavármegyében — Erdélyben.

²⁾ Im jeles Szalánczi László! neked, Pelides Miklós zeng honi verset. . . Magyar nemzeti Muzeuumban.

³⁾ A mi az egész világon történik, Bogáthi Muzsája neked, Toroczka László! mintegy átfutólag mind szemed elé tárja. . . . .

Ez mutatja, hogy a mű Toroczkai Lászlónak, mint pártfogójának volt ajánlva. Az érdekes költemény bevezetését és epilogusát ismertetni szükségesnek látom részint a rá vonatkozó életirati tartalomért, részint hogy az olvasó költészete értékéről magának némileg önálló ítéletet alkothasson.

A bevezető vers-szakok:

Ország-világ jární sokan kívánkoznak,
Kik inokkal birnak, sokat látnak, hallnak;
De én ezt egy helyről mutatom azoknak —
Annyi költségekben csak nekem részt adjanak.

Régtől fogva vannak a mennyei Ur(n)ak
Kétféle szolgálí, a kik szárnyan járnak:
Egyikfélék szentek, körülé forgódnak,
Másfélék feketék, tőle távolban lagnak. . . .

A világ és emberek léha kívánságait az angyal és ördög közötti párbeszéd alakjában élénken és elmésen ostorozván, művét így végzi:

„A többít mutatni, — ugymond — csak szemérem,
Mert az mind elveszett, csak hirét emlitem.
Az helyén mind más kél, kiknek vége lészen —
Még az országok is most nem azok, mint régen.

„Tovább ne mulassunk, a hegyet rakjuk le,
Angyálnak, setét(n)ek az dolgot köszön(t)e.
Avval nagy kaczagv(a) a föld alá méne,
Hogy többi bolondság, a mit látott beszéle. . . .“¹⁾

Végső vers-szaka ez:

„Egész világ dolgát minap az tekinté,
A ki Székelyföldön ez éneket szerzé.
Ezer ötszáz nyoleczvan hatba kijelenté,
Ha veszed eszedbe, ez világtól elinte.“²⁾

Ötödik műve szintén tanköltemény. Címe: *A spasia Asszony dolga és a jó erkölcsű asszonyok Tüköre* (kit görögből olvastam — mondja egy helyen szerző.) *A Lucretia notájára*. Irta Székelyföldön Szent-Pálon, a Kornisok birtokán, 1587. Nyomatott Kolozsváratt 1591., ajánlta Forró Jánosnak. Nevét ajánló-levele mutatja. Ezt és a mű utolsó vers-szakát az azokban levő életirati adatokért közlöm.

¹⁾ Magyar Nemzeti Muzéumban.

²⁾ „ „ „ „

Az ajánló vers magyar fordításban ez: „Forró János! A Fazakas-nemzetségbeli Bogáthi Miklós ime hölgyednek kíván kedveskedni, midőn elbeszéli Aspasia történetét — Jane, tuae, Aspasiam, memorari, Forro, puellae Nicoleos Figula de gente Bogathius optat. . . .

Utolsó vers-szaka ez:

Tükörül szépeknek Szent-Pálon ezt irtam,
Székelyföldön laktomban,
Ezer öt száz után az nyolczvanhatedik
Ujesztendő havában.
A kinek ezt irám, Isten legyen jóval,
Asszonyommal világban . . .¹⁾

Tény, hogy mult századi magyar- és erdélyországi írók egy Bogáthi Fazakas Miklóst jeles költőnek mondtak; de nem bizonyos: ezen történeti elbeszélő és tan- vagy más költeményes művek alapján-e? Toldi F. a magyar Irodalomtörténet megalkotója az előbbi második és harmadik pont alatt említett költeményes műveket több hasonlókkal együtt a rimes krónikák közé sorozza s a többiekről és Bogáthi második pont alatti művéről azt mondja, hogy az egy Cserényi Persa fejedelmek historiája című 1588-ban irt elbeszélésén kívül, egyben sincs költői érzés és előadás.²⁾

Kedvezőbben itéli meg a harmadik pont alattit. „A Mátyás krónikáját — ugymond ő — Göröcsöni Ambrus kezdette meg 1567. eljött Bécsnek Mátyás király által bevételeig I—IV. részben. Itt Bogáthi folytatta a nagy király haláláig az V-ik részben, átmegey a Jagellókra, I. Jánosra és I. Ferdinándra s végre II. János (Zsigmond) dolgait beszéli el, ugy, hogy az egész, mely eredetileg csak Mátyás királyt vette tárgyaul s őt akarta megörökíteni, egy összes király-krónika lett, de a melyben mégis a legtöbb tér a három Hunyadinak jutott. Mindkét dolgozó — írja Toldi — mint többi társaik is, szorosán historiai rendet és előadást követ, ugy, hogy nem mindennapi érdekessége a nagyobb kiterjedésű műnek a nemzeti fölfogás szigorában van. Az első, második és ötödik ugynevezett tankölteményről, miket Toldy világi elbeszéléseknek jellemez, csak azt jegyzi meg, hogy a mig némely akkori magyar írók feslett erkölcsű nők története elbeszélésével kívánnak oktatni, Bogáthi Miklós

¹⁾ Magyar Nemzeti Muzeumban.

²⁾ A Magyar Költészet Történelme. 1867. II. kiadás, I. köt. 163. l.

a női különbféle erények képeit állítja fel a női szemérem és alázatosság ajánlására. ¹⁾)

Összevéve azokat, a miket Bogáthi F. Miklós költői verseléséből látánk s a mint azokról Toldy itél: úgy győződöm meg, hogy ha őt fogadjuk el az annyiak által annyiszor emlegetett költő Bogáthinak, csak ezek alapján őt kora kitűnő költőjének mondani nem lehet. A mult századról Bogáthi Miklós felől ránk szállott csaknem irodalmi közvélemény ezen második része tehát, az eddig ismeretes s általam is jellemzett művekben elegendő alapot nem talál. Másképen itél azonban Bogáthi F. Miklósról — mert a miket Péchy Simonról ír, rá is vonatkoznak — a nagy tudományu Lugosy József a Jancsó-féle gyűjteménnyel a magyar tudom. Akadémia birtokába jutott egy, a XVI-ik század végén s a XVII. elején keletkezett nagy ívrétü magyar Codexről irt rendkívül tanuságos tanulmányában, a mely szerinte az erdélyi Szombatosok Hymnariumát foglalja magában, valamint Toldy Ferencz is említett műve azon részében, hol a XVI-ik századi magyar egyházi ének-költőkről szól. Az ítéletek ezen különbsége azonban oly nagy momentum képez Bogáthi felőli eddigi ismereteinkben, hogy annak kifejtése egy külön cikknek teheti — úgy hiszem — nem érdektelen tárgyát.

JAKAB ELEK.

---

¹⁾ Toldy előbbi művében.